

УДК 391-053.2:316.614](477)“18/19”

DOI <https://doi.org/10.15407/nte2022.03.102>**ТУРЕЙСЬКИЙ ІГОР**

аспірант Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

TUREISKYI IHOR

a post-graduate student of the NAS of Ukraine Maksym Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology

Бібліографічний опис:Турейський, І. (2022) Одяг як інструмент соціалізації дитини в українській традиційній культурі кінця XIX – початку XX століття. *Народна творчість та етнологія*, 3 (395), 102–110.Tureiskyi, I. (2022) Clothes as an Instrument of Child Socialization in Ukrainian Traditional Culture of the Late 19th – Early 20th Century. *Folk Art and Ethnology*, 3 (395), 102–110.

ОДЯГ ЯК ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДИТИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТРАДИЦІЙНІЙ КУЛЬТУРІ КІНЦЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Анотація / Abstract

У статті розглянуто роль дитячого вбрання в процесах соціалізації дитини. Символічно ілюструючи вікові зміни в житті людини, одяг в українській традиційній культурі виконував соціальну функцію. За матеріалами кінця XIX – середини XX ст. простежуються зміни в одязі дитини (від народження до підліткового віку) в контексті її залучення до суспільного життя.

Дитяче вбрання як особливий феномен традиційної культури відбиває низку архаїчних уявлень, відображених в обрядових діях з одягом. Виконуючи практичну функцію, поява деяких компонентів у гардеробі дитини свідчила про зміну статусу, а також мала символічний, магічний характер.

Система уявлень та практик у традиційному дитячому одязі українців поєднувала як необхідне пристосування до фізичного зростання дитини, так і до набуття нею певних рис та якостей, спрямованих на успішне майбутнє. Вік дитини, виконання нею певних функцій та статус у громаді був тісно пов'язаний з усталеними нормами зовнішнього вигляду. З погляду на дитинство як на дзеркало цивілізації традиційне дитяче вбрання є вагомим компонентом для розуміння особливостей архаїчного українського суспільства.

Ключові слова: дитяче вбрання, народний одяг, традиційний костюм, соціалізація дитини, українська традиційна культура, дитинство.

The significance of children's clothing in the processes of child socialization is considered in the article. Symbolically illustrating age-related changes in a person's life, clothes in Ukrainian traditional culture is known with a social function. According to the materials of the late 19th – mid to late 20th century, changes in a child's clothing from birth to adolescence can be traced in the context of its involvement into social life.

Children's attire as a special phenomenon of traditional culture reflects a number of archaic ideas used in ritual actions with clothes. Having a practical function, the appearance of some components in the child's wardrobe indicates a change in status and also has a symbolic, magical character.

The system of ideas and practices in traditional children's clothing of Ukrainians has combined both the necessary adaptation to the child's physical growth and the acquisition of certain traits and qualities aimed at a successful future. The child's age, performance of certain functions and status in the community are closely related to established standards of appearance. From the point of view of childhood, as a mirror of civilization, traditional children's clothing is an important component for understanding the peculiarities of archaic Ukrainian society.

Keywords: children's clothes, folk clothes, traditional costume, child socialization, Ukrainian traditional culture, childhood.

Традиційне вбрання є багатофункціональним компонентом матеріальної культури, відображенням тісного зв'язку уявлень та повсякденних практик у традиційному соціумі. Символічно ілюструючи вікові зміни в житті людини, одяг в українській традиційній культурі виконував соціальну функцію.

Дитячий одяг, як окремий феномен культури, відображає зміни фізичного розвитку дитини, її поступове залучення до суспільного життя та праці. Цей процес супроводжується низкою символічних дій, пов'язаних зі світоглядними уявленнями. З погляду на дитинство, як на дзеркало цивілізації, традиційне дитяче вбрання є вагомим компонентом для розуміння особливостей архаїчного українського суспільства. У пропонуваній розвідці ми (за матеріалами кінця ХІХ – середини ХХ ст.) простежимо зміни в одязі дитини від народження до підліткового віку як маркера та компонента процесів соціалізації.

Проблематики дитячого народного одягу торкалися у своїх працях П. Чубинський [28], Хв. Вовк [4], М. Грушевський [8], О. Воропай [5], Н. Гурошева [9], М. Маєрчик [18], В. Борисенко [2] та ін. Попри поширену думку, що в сільській культурі українців не було особливого дитячого одягу, і «він відрізнявся від дорослого лише розмірами» [30, с. 136], ми знаходимо питомо дитячі форми одягу, а також існування окремої системи дитячої одягової культури.

Традиційно до народження дитині не шили й не готували одягу, бо це вважалося поганою прикметою [18, с. 146]. Одразу після народження й першого купання дити-

ни її загортали в сорочку одного з батьків – хлопчика в сорочку батька, а дівчинку в сорочку матері. Ця практика широко побутувала в різних регіонах України. У тій сорочці, якою загортали дитину, її несли й на хрещення. Сорочку розрізали з трьох боків, а в рукав вкладали шматок вугілля та монету [28, с. 4]. Можемо припустити, що ці символічні дії відображали бажання батьків пов'язати дитину з оселею та побажання їй достатку.

На Поділлі зафіксовано звичай, за яким щойно народжену дитину пеленали та клали на кожух під покуттям, «щоб дитина була багатою», а після першого купання – на чорну чи червону жіночу запаску, що мало б уберегти від негативного впливу потойбічних сил [28, с. 5–6].

Мінімальна кількість одягу в перші тижні після народження дитини, пелюшка та сповивач, невиділеність рук, ніг, голови в сповитому стані передають ідею нульової функціональності дитячого тіла; подекуди сповивання називали «зв'язуванням». Таке вбрання немовляти символізувало його недієздатність, нерухомість, не виділяло статі. Хлопчиків і дівчаток сповивали однаково, що підкреслювало фізичну відмінність від дорослої людини [18, с. 147].

Першим і надзвичайно важливим обрядом у житті дитини вважалося хрещення. Його намагалися провести якомога раніше після народження. Казали, що дитині можуть нашкодити потойбічні сили. До хрещення мати особисто не годувала немовляти [28, с. 8]. Долучення дитини до християнської спільноти, засвідчення її народжен-

ня перед громадою, надання їй імені супроводжувалося й появою одягу дитини.

Першою річчю було крижмо – полотно близько трьох метрів завдовжки. Його дарували хресні батьки, а згодом з нього виготовляли першу сорочку немовляті, яку одягали на обряд виводин – духовне очищення породіллі після пологів, перше причастя дитини, що відбувалося на шостий тиждень після народження. За свідченнями з Лубенського повіту, на виводини вже готували «справжню» сорочку, з рукавами [21, с. 29]. На Південній Київщині першу сорочку первістка батьки зберігали й одягали згодом на всіх інших народжених дітей, інколи навіть не прали, щоб діти любили один одного та були дружніми [8, с. 82]. За іншими відомостями, сорочку, пошиту з крижма, дитина обов'язково мала зносити [6, с. 117]. На Холмщині в день виводин на дитину вдягали пояс того, хто першим увійде до хати, «щоб у дитини була гарна талія» [28, с. 16].

Зв'язок елементів вбрання зі вдачею його власника яскраво простежується в традиційних уявленнях українців. Розглянемо це на прикладі дитячого вбрання. Як зазначалося вище, уперше дитина контактує з батьківським одягом, інколи (незалежно від статі дитини) тільки із сорочкою батька [18, с. 77; 16, с. 311]. Дитячі пелюшки й одяг перших років життя виготовляли переважно зі старого вбрання батьків. Окрім практичної функції, що полягає в повторному використанні зношеного одягу, полотно якого було значно м'якше й відповідно приємніше до тіла дитини, ці дії мали символічний зміст.

За свідченнями, зафіксованими на Закарпатті, весь дитячий одяг виготовляли зі старого батьківського, щоб діти успадкували найкращі риси свої батьків [16, с. 312], одягали у вбрання батька, щоб дитина була здорова і тато її любив [9, с. 79; 16, с. 312]. До першої купелі дівчинки додавали барвінок з весільного вінка матері, що його потім одягали на голову дитині та зберігали цей вінок до весілля новонародженої. Очевидно, такі

дії малі на меті побажання майбутнього вдалого шлюбу [16, с. 311].

У гуцулів Рахівщини, коли загортали дітей у сорочку батьків, промовляли: «Як ни ходиш без сиї сорочки на людях, так бись не міг (не могла) без сиї дитини». Вірили, що ці слова батьків назавжди пов'язують їх з їхніми дітьми [27, с. 274–275].

Побутувала практика, коли зношений одяг для дитячих пелюшок як подарунок приносили жінки, що відвідували породіллю [9, с. 79]. На Центральному Поліссі пелюшки приносила баба-повитуха [25, с. 107]; зі свого старого вбрання сорочку дівчинці могла пошити бабуся [16, с. 313].

Загортання та вдягання дітей у батьківський одяг дослідники визначають як «перший акт при звичаєння до соціального та етнічного середовища» [9, с. 78]. Вірування й обряди, пов'язані з дітьми та одягом, у традиційній культурі мали на меті сприяти успішному майбутньому дитини, її здоров'ю. Можна припустити, що й значна частка архаїчних ритуальних дій зберігалася у зв'язку з високою дитячою смертністю навіть на початку ХХ ст. (помирало двоє з десяти немовлят) [17, с. 74].

Сорочка як обов'язковий елемент українського традиційного костюма, що був невід'ємним у будь-якому комплексі вбрання, була першим і тривалий час єдиним одягом дитини. Необхідність носити сорочку для дитини настає після опанування нею навичок сидіти, тоді ж, як правило, і переставали пеленати дитину [8, с. 74–75]. Утім, є свідчення (за матеріалами з Чернігівщини), що до п'яти-шести років у літню пору діти могли ходити голими [19, с. 160], а на початку ХХ ст. на Гуцульщині такий вигляд вони могли мати й узимку [22, с. 112–113].

Перші дитячі сорочки, залежно від локальної традиції, були різної форми. Здебільшого були довгими, як з рукавами, так і без них, а також могли бути незшитими по боках [18, с. 147]. Ці сорочки мали особливі локальні назви: на Полтавщині – «плащок» чи «плащечок» [21, с. 29], на Бойківщині – «довган-

ка», «раднина» [1, с. 186]. Широко розповсюдженою була назва «льоля» [18, с. 147]; водночас побутувала і «сорочечка», «сорочинка», «дитяча сорочка» [24, с. 28].

Як уже зазначалося, дитяче вбрання виготовляли з уживаного батьківського одягу. За матеріалами із Західного Полісся, сорочку виготовляли з вишитого рукава жіночої сорочки або ж фартуха [24, с. 28]. На Закарпатті у верхів'ях р. Боржави сорочку шили з двох шматків полотна, розріз робили на задній планці. У заможних гуцулів із с. Ясіня бабуся чи прабабуся шила сорочку для дівчинки зі своєї старої підшивки, оздоблюючи вишивкою комір та манжети [16, с. 313]. Рідкісний музейний екземпляр дитячої сорочки для хлопчика, перешитої із широкої батьківської штанини, оздобленої вишивкою (із с. Хижа, що на Закарпатті), зберігається у фондах НЦНК «Музей Івана Гончара».

Отже, до року вбрання, що складалося передусім із сорочки, не відрізнялося (як і зовнішній вигляд хлопчиків і дівчаток). У переважній більшості зафіксованих свідчень і до чотирьох-п'яти років одяг дітей зрідка указував на стать.

Важливим компонентом зовнішності, тісно пов'язаним з одяговою культурою, головними уборами, є зачіска. У контексті соціалізації дитини перший постриг відіграє важливу роль, є урочистим та символічним, статево ідентифікуючим [12, с. 79]. Тож приділимо увагу й обряду пострижин, дитячим зачіскам. Звичай пострижин відомий ще з Київської Русі. На думку дослідників, «обрядові постриги дитини у рік, мабуть, релікт давнього обряду ініціації хлопчиків, який, очевидно, проводився у старшому віці (сім-дев'ять років). Він символізував перехід дитини з-під опіки матері до батька та інших членів роду» [7, с. 182].

Залежно від регіону і сформованої традиції пострижини могли випадати на різний час після народження дитини, найчастіше через рік, інколи в п'ять років [8, с. 151]. Також залежно від місцевості цей

обряд проводився лише над хлопчиками, часом і з дітьми обох статей [28, с. 18]. Так, на Південній Київщині дітей стригли в п'ятирічному віці, створюючи зачіску відповідно до статі, на манір зачіски дорослих [8, с. 151]. Пострижини відбувалися в присутності батьків, родичів, передусім хрещених батьків, що й стригли дитину. Виконували це на вивернутому кожусі, дарували дитині дрібні гроші [4, с. 198]. На Полтавщині на пострижини дитині вдягали нову сорочку [9, с. 80].

Вважалося, що дитину не можна стригти до року, бо буде недорозвинutoю, волосся буде погано рости, а «якщо дитину не стригти до року, а рівно на рік в день народження, то вона буде щасливою і буде мати успіх вдачу в житті в усьому» [14, с. 54]. Волосся відрізали хрестоподібно, з лоба, потилиці та над скронями. Подію відзначали, обдаровували пострижену дитину [31, с. 123].

Найчастіше наприкінці XIX – на початку XX ст. хлопчиків стригли коротко та рівномірно. Побутовували, однак, і більш давні форми зачісок: «у скобки» – волосся розчісували рівномірно, горизонтально підрізали над бровами та по боках вище вух, а на потилиці залишали відносно довшим, і «під макітру», коли волосся підрізали рівним кружком навколо голови [4, с. 165].

Зачіски дівчаток не вирізнялися. До трьох-п'яти років кіс не заплітали. У різних регіонах у дівчинки могло бути розпущене волосся, що не сягає плечей або ще коротше. Дівчатка також могли заплітали волосся в одну чи дві коси, зрідка використовуючи стрічки, що було прийнято робити дівчатам на виданні [26, с. 115].

Згадки про те, що у визначений народною традицією час дівчинці заплітали косу, знаходимо на Гуцульщині. Коли їй виповнювалося п'ять років, спеціально запрошена для обряду жінка брала на голові чотири пасма волосся спереду, від лівого і правого вуха, та з потилиці і зв'язувала їх на тімені. Робилося це, як вірили, для того, щоб «з усіх сторін світу до дівчини залицялися паруб-

ки». Обряд носив назву «заплітання коси в хрест» [29, с. 8]. Як припускають дослідники, обряд першого заплітання міг бути широко розповсюдженим, однак не зберігся на більшості українських теренів до кінця ХІХ ст. [26, с. 172].

Пояс як обов'язковий компонент традиційного українського вбрання, крім практичної функції, використовувався символічно в багатьох обрядах. Відсутність пояса, «непідперезаність», вважалася непристойністю [9, с. 80]. Після того як дитині виповнювався рік, їй здебільшого вдягали пояс, інколи урочисто купували [2, с. 117]. Цей елемент вбрання уподібнював вигляд дитини до вигляду дорослого.

Пояс був маркером людського, пов'язувався з належністю до християнської спільноти. Існували повір'я, згідно з якими «на тому світі нехрещені діти будуть ходити без поясочка», і навпаки, «хрещену дитину, котра помирає, перед сконом підперізують» [13, с. 39]. Поясом могли обвивати дитину, коли несли на хрещення; той самий пояс одягали на весілля. Дослідники простежують низку символічних функцій пояса для дитини: вступ у життя, побажання здоров'я, успішного шлюбу, захисту від потойбічних сил [18, с. 177].

Поширена традиція виготовляти чи купляти дитині пояс водночас супроводжувалася використанням пояса-крайки матері [20, с. 16] чи просто мотузки. Відповідно важливим було насамперед саме уподібнення до усталеного формату зовнішності.

Крім сорочки та пояса, одяг дитини міг включати шапочку, яку частіше використовували, коли йшли з дитиною за межі хати [20, с. 16]. За архаїчними уявленнями, зафіксованими на Чернігівщині, бути на людях без головного убору, «простоволосим», «могли лише відьми», а діти, як і дорослі, одягали головний убір [9, с. 80]. Шапочка-чепчик зрідка могла різнитися за кроєм у дівчаток і хлопчиків. Так, у Прилуцькому повіті Полтавської губернії для хлопців виготовляли конусоподібні, а для дівчат округлі

чепчики. У сорочці, підперезаній мотузкою, та в шапочці до початку ХХ ст. діти могли ходити до десяти років [9, с. 81]. У цей період простежується й повна відсутність у дитини зимового одягу [10, с. 135].

За усталеною архаїчною традицією до початку ХХ ст. у віці до п'яти років зовнішній вигляд дітей обох статей був досить подібний, однак залежно від місцевості та достатку батьків певні елементи, наприклад наявність вишивки на уставках чи манжетах, могла позначати стать дитини [16, с. 312]. Дівчаткам уже з двох років проколювали вуха й вони починали носити сережки [21, с. 72].

Статус дитини кардинально змінюється після п'яти-семи років, розширюється й комплекс дитячого вбрання. Поява додаткових елементів одягу пов'язана із залученням дітей до праці, передусім у випасі худоби [8, с. 148. «Обув і одіж дістають аж старші діти (п'ять-шість років), коли мусять ходити за вівцями і козами» [22, с. 113], і з того часу «дбають вже, аби дівчина чи хлопець у тім віці мали на собі, окрім сорочки, яке иньше лудинє» [29, с. 8].

Змінюються і звертання до дітей, що починають позначати господарську працю [8, с. 95]. Одразу ж відбувається статевий поділ праці [19, с. 28], що відображає і різницю додаткових елементів вбрання та зовнішнього вигляду дітей. За традицією померлу дитину до шести років клали на стіл, а після шести – на лаву, як дорослого [18, с. 149]. Можливість дитини виконувати роботу, що різниться відповідно до статі, долучає її до суспільного життя й наближає до ролі дорослого. Це позначається змінами в одязі, що відображає певний статус дитини. Ближче до середини ХХ ст. необхідність доповнення сорочки іншим одягом (як у дорослих) була пов'язана з необхідністю дитини ходити до школи [11, с. 152–153].

На Полтавщині вже у віці чотирьох-п'яти років у вбранні хлопчика з'являються штани й шапка, а в дівчинки – спідниця й хусточка [21, с. 88]. Перші штанці в хлопчиків,

наприклад, на Південній Київщині, могли з'являтися в рік, але робилося це скоріше символічно, «для пихи», а в цій же місцевості на початку ХХ ст. можна було зустріти й семилітнього «безштанька» [20, с. 16].

Однак фіксуємо і свідчення появи, швидше – необхідності хлопцеві носити штани значно пізніше. Скажімо, на вже згадуваній Полтавщині, де хлопцеві давали штани в п'ять років, старожили згадували, що раніше (у другій половині ХІХ ст.) хлопець міг ходити без штанів до п'ятнадцяти років [21, с. 88]. Така практика була поширена й на Західному Поліссі до початку ХХ ст., де хлопці з шляхетських сіл Коростенщини до п'ятнадцяти років ходили без штанів, а лише в сорочці, підперезаній поясом [3, с. 142]. Цікавими є матеріали з Гуцульщини. У с. Богдан Рахівського району Закарпатської області перші штани хлопцеві шили, коли він ішов на військові навчання [16, с. 313] (призов на службу до війська Австро-Угорщини розпочинався з двадцять одного року). Вочевидь, згідно з архаїчними уявленнями, необхідність носити штани для хлопця наступала в момент його статевої зрілості, готовності брати шлюб. Відповідно до цього він не сприймався як повноцінний чоловік, для якого такий вигляд на людях був би неприпустимим.

Що стосується інших елементів вбрання дитини, то взуття, як згадувалося у неведених вище свідченнях з Гуцульщини, могло з'явитися в дитини після п'яти-шести років [22, с. 113]. Менші діти зазвичай взуття не мали. На більші відстані батьки носили їх на руках або ж на спині, як зафіксовано на Бойківщині (на фотографії, зробленій етнографом Р. Райнфусом у 1936 році).

У теплу пору року й дорослі могли обходитися без взуття, використовуючи його передусім для урочистих подій та в холодну пору. Тому для дитини, ураховуючи швидкі зміни розміру ноги, дозволити носити взуття могли лише найзаможніші. Знаходимо

свідчення, що в с. Дрочево на Поліссі в 30-х роках ХХ ст. одну пару взуття могли по черзі носити двоє-четверо дітей [23, с. 38]. За матеріалами із Західного Полісся, «яка жінка вмiла», то могла виготовити дитині плетене із сукна чи полотна взуття [11, с. 73] або ж діти самостійно могли виготовляти собі взуття з лика [19, с. 40].

Щодо прикрас, то, як уже згадувалося, дівчатка могли носити сережки вже з двох років – спочатку з дроту, згодом – мідні [21, с. 72]. Іншим типом оздоб для дівчат могли бути намиста, виготовлені ними з природних матеріалів – ягід, інших рослин. Ця практика була широко розповсюджена в різних регіонах України; плели також віночки з квітів [19, с. 35]. Так діти імітували зовнішній вигляд дорослих, старшої молоді.

Після семирічного віку залежно від статків батьків поступово поповнювався гардероб дитини, особливо при підготовці до періоду дівування та парубкування – часу вибору партнера для шлюбу, що зазвичай починався з чотирнадцяти років [15, с. 117].

Описані нами уявлення та практики, пов'язані з дитячим вбранням, відображають архаїчну традицію. З кінця ХІХ – початку ХХ ст. набирає поширення виготовлення для дітей різного віку вбрання, що максимально імітує одяг дорослих, почасти у спрощеному вигляді, для урочистих подій і переважно в заможних селян.

Роль одягу як одного з інструментів соціалізації дитини яскраво відображається в традиційній культурі українців. У процесі залучення дитини до суспільного життя одяг символічно пов'язує дитину з дорослими, родиною та громадою. Фізичний розвиток дитини, відповідна зміна статусу також відображаються в комплексі вбрання. Як складний конструкт традиційної культури, дитяче вбрання українців яскраво відбиває систему поєднання уявлень і повсякденних практик, потреб та вірувань.

Джерела та література

1. Бойківщина. Історико-етнографічне дослідження. Київ : Наукова думка, 1983. 304 с. : іл.
2. Борисенко В. Сімейна обрядовість українців ХХ – початку ХХІ століття. Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2016. 256 с.
3. Васянович О. Деякі особливості вбрання околичної шляхти Житомирщини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. *Народний костюм як виразник національної ідентичності*. Київ, 2008. С. 140–145.
4. Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології: нова редакція. Харків : Видавець Савчук О. О., 2015. 464 с.; 199 іл.
5. Воропай О. Звичаї нашого народу: етнографічний нарис. Київ : Оберіг, 1993. 590 с.
6. Гаврилюк Н. Картографирование явлений духовной культуры (по материалам родильной обрядности украинцев). Київ : Наукова думка, 1981. 278 с.
7. Горинь Г. Громадський побут сільського населення Карпат (ХІХ – 30-і роки ХХ ст.). Київ, 1993. 200 с.
8. Грушевський М. Дитина у звичаях і віруваннях українського народу: збірка. Київ : Либідь, 2006. 253 с. : іл.
9. Гурошева Н. Традиційний український дитячий одяг. *Народна творчість та етнографія*. 1995. № 1. С. 77–82.
10. Дерлиця М. Селянські діти. Етнографічний збірник / вид. Етногр. коміс. Наук. т-ва імені Шевченка. Львів : 3 друк. НТШ, 1895–1929. Т. 5 / вид. під ред. І. Франка. 1898. VI, 267 с. С. 121–140.
11. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 10. Традиційне повсякденне та обрядове вбрання / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2018. 640 с. : іл.
12. Забловський А. Соціалізація дитини в традиційній культурі українців ХІХ – початку ХХ століть: ритуально-аритуальні аспекти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Київ, 2004. С. 76–80.
13. Иванов П. Этнографические материалы, собранные в Купянском уезде Харьковской губернии. *Этнографическое обозрение*. 1897. № 1. С. 22–81.
14. Ігнатенко І. Чоловіче тіло у традиційній культурі українців. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 224 с.
15. Кись О. Жінка в традиційній українській культурі другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2-ге вид. 2012. 287 с.
16. Коцан В. Етнокультурні маркери в контексті погранич: традиційний народний одяг та ідентичність населення Закарпаття ХІХ – початку ХХІ ст. Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису / Інститут народознавства НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів, 2021. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Kotsan_Vasyl/Etnokulturni_markery_v_konteksti_pohranych_tradytsiinyi_narodnyi_odiakh_ta_identychnist_naselennia_Za.
17. Крімер Б. Трансформація народжуваності в Україні на ранніх етапах демографічного переходу. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 2. С. 67–81.
18. Маєрчик М. Ритуал і тіло: структурно-семантичний аналіз українських обрядів родинного циклу. Київ : Критика, 2011. 327 с. : іл.
19. Матеріали до етнології. Т. 1. Побут селянської дитини: матеріали до монографії с. Старосілля / Ніна Заглада; ВУАН; Музей антропології та етнології ім. Х. Вовка. Київ : 1929. 179, 6 с. : іл., табл.+нот.
20. Матеріали до українсько-руської етнології : [в 22 т.] / НТШ у Львові, Коміс. етногр. Львів: 3 друк. НТШ, 1899–1929. Т. 9. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу: матеріали з полудневої Київщини / зібрав М. Грушевський; обробив З. Кузеля. 1907. ХХІІІ, 144 с.
21. Милорадович В. Народные обряды и песни Лубенского уезда Полтавской губернии, записанные в 1888–1895 г. / Сборник Харьковского историко-филологического общества. Харьков : Тип. губерн. правления. 1897. Т. 16. С. 1–223.
22. Онищук А. З народнього життя Гуцулів. *Матеріали до українсько-руської етнології, XV / Етногр. коміс. Наук. т-ва імені Шевченка у Львові*. У Львові: 3 друк. Наук. т-ва імені Шевченка, 1912. С. 91–113.
23. Пастущин В. Дрочево Берестейського району на Поліссі. Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2014. 128 с. : іл.
24. Пономар Л. Народний одяг Правобережного Полісся середини ХІХ – середини ХХ століть: іст.-етногр. атлас; словник. Київ : Бізнесполіграф, 2015. 268 с. : іл.
25. Сварник Л. Жіноча сорочка Центрального Полісся (конструктивно-технологічні та звичаєві аспекти). *Наукові записки Музею народної архітектури та побуту у м. Львові*. Львів, 2008. Вип. 2. С. 105–118.
26. Стельмащук Г. Українські народні головні убори. Львів : Апріорі, 2013. 276 с.
27. Тиводар М. Етнографія Закарпаття : історико-етнографічний нарис. Ужгород : Гражда, 2011. 416 с. : іл.
28. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край, снаряженной Императорским Русским Географическим Обществом. Юго-Западный отдел. Материалы и исследования : [в 7 т.] / собрал П. П. Чубинский. Санкт-Петербург, 1872–1878. Т. 4. Обряды: родины, крестины, свадьба, похороны / изд. под наблюдением Н. И. Костомарова. Санкт-Петербург : [Тип. В. Киришбаума]. 1877. ХХХ, 713, 45 с. : ноты.
29. Шухевич В. Гуцульщина. Матеріали до українсько-руської етнології : [в 22 т.] / НТШ у Львові, Етногр. коміс.; за ред. Хв. Вовка. Львів : З друк. НТШ, 1899–1929. Т. 5 : Третя часть. 1902. [2], 255, [1] с. : іл., ноти.

30. Щербій Г. Символіка народного костюма. *Українська минушина : ілюстрований етнографічний довідник*. Київ : Либідь, 1993. С. 133–138.

31. Ястребов В. Обрядовое пострижение детей. *Киевская старина*. Київ, 1895. Т. 15. С. 122–125.

References

1. HOSHKO, Yurii, ed.-in-chief. *Boikivshchyna. Historical and Ethnographic Research*. Kyiv: Scientific Thought, 1983, 304 pp.: ill. [in Ukrainian].
2. BORYSENKO, Valentyna. *Family Rites of Ukrainians of the 20th – Early 21st Century*. Hanna SKRYPNYK, ed.-in-chief. Kyiv: NAS of Ukraine M. Rylskyi IASFE, 2016, 256 pp. [in Ukrainian].
3. VASIANOVYCH, Oleksandr. Some Peculiarities of Attire of the Suburban Gentry of Zhytomyr Oblast of the Second Half of the 19th – Early 20th Century. In: Mykhailo SELIVACHOV, ed. *National Costume as an Expression of National Identity: Collected Scientific Papers*. Kyiv, 2008, pp. 140–145 [in Ukrainian].
4. VOVK, Fedir. *Studies in Ukrainian Ethnography and Anthropology: New Edition*. Kharkiv: O. O. Savchuk Publisher, 2015, 464 pp., 199 ill. [in Ukrainian].
5. VOROPAI, Oleksa. *Customs of Our People: An Ethnographic Essay*. Kyiv: Protector, 1993, 590 pp. [in Ukrainian].
6. HAVRYLIUK, Natalia. *Mapping Phenomena of Spiritual Culture (After the Materials of Ukrainians' Birth Rituals)*. Kyiv: Scientific Thought, 1981, 278 pp. [in Russian].
7. HORYN, Hanna. *Public Life of the Rural Population of the Carpathians (19th – the 1930s)*. Kyiv, 1993, 200 pp. [in Ukrainian].
8. HRUSHEVSKYI, Marko. *A child in the Customs and Beliefs of the Ukrainian People: A Collection*. Kyiv: Lybid, 2006, 253 pp.: ill. [in Ukrainian].
9. HUROSHEVA, Natalia. Traditional Ukrainian Children's Clothing. *Folk Art and Ethnography*, 1995, no. 1, pp. 77–82 [in Ukrainian].
10. DERLYTSIA, Mykola. Peasant Children. In: Ivan FRANKO, ed. *Ethnographic Collection*. Published by Ethnographic Commission of the Shevchenko Scientific Society. Lviv: From the ShSS Printing-House, 1895–1929. Vol. 5, 1898. Vol. 6, 267 pp.; pp. 121–140 [in Ukrainian].
11. SKRYPNYK, Hanna, ed.-in-chief. *Ethnographic Image of Modern Ukraine. Corpus of Expeditionary Folklore and Ethnographic Materials*. Vol. 10. *Traditional Everyday and Ceremonial Clothing*. NAS of Ukraine; M. Rylskyi IASFE. Kyiv, 2018, 640 pp.: ill. [in Ukrainian].
12. ZABLOVSKYI, Andrii. Child Socialization in the Traditional Culture of Ukrainians of the 19th – Early 20th Centuries: Ritual-Aritual Aspects. *Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University*. Kyiv, 2004, pp. 76–80 [in Ukrainian].
13. IVANOV, Petr. Ethnographic Materials Collected in Kupiansk County of Kharkiv Governorate. *Ethnographic Review*, 1897, no.1, pp. 22–81 [in Russian].
14. IHNATENKO, Iryna. *The Male Body in the Traditional Culture of Ukrainians*. Kharkiv: Book Club of Family Leisure, 2016, 224 pp. [in Ukrainian].
15. KIS, Oksana. *A Woman in Traditional Ukrainian Culture of the Second Half of the 19th – Early 20th Century*. Lviv: NAS of Ukraine Institute of Ethnology, 2nd ed., 2012, 287 pp. [in Ukrainian].
16. KOTSAN, Vasyi. *Ethnocultural Markers in the Context of Borderlands: Traditional Folk Clothing and Identity of the Population of Transcarpathia of the 19th – Early 21st Century*. Qualifying scientific work on manuscript rights. NAS of Ukraine Institute of Ethnology, NAS of Ukraine Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies. Lviv, 2021 [online]. Available from: https://chtyvo.org.ua/authors/Kotsan_Vasyi/Etnokulturni_markery_v_konteksti_pohranych_tradytsiinyi_narodnyi_odiakh_ta_identychnist_naseleння_Za/ [in Ukrainian].
17. KRIMER, Borys. Transformation of Natalivity in Ukraine at the Early Stages of the Demographic Transition. *Demography and Social Economy*, 2018, no. 2, pp. 67–81 [in Ukrainian].
18. MAIERCHYK, Mariia. *Ritual and the Body: Structural-Semantic Analysis of Ukrainian Rites of Family Cycle*. Kyiv: Criticism, 2011, 327 pp.: ill. [in Ukrainian].
19. ZAHLADA, Nina. *Materials for Ethnology*. Vol. 1: Life of a Peasant Child: Materials for the Monograph of a Village of Starosillia. All-Ukrainian AS; Kh. Vovk Museum of Anthropology and Ethnology. Kyiv, 1929, 179 pp., 6 pp.: ill., tab. + music [in Ukrainian].
20. *Materials for Ukrainian-Ruthenian Ethnology: [In 22 Volumes]*. ShSS in Lviv, Ethnographic Commission. Lviv: From ShSS Printing-House, 1899–1929. Vol. 9: A Child in the Customs and Beliefs of Ukrainian People: Materials from the Southern Kyiv Oblast. Collected by Mykhailo HRUSHEVSKYI; treated by Zenon Kuzelia. 1907, 23, 144 pp. [in Ukrainian].
21. MILORADOVICH, Vasily. *Folk Rites and Songs of Lubny County of Poltava Governorate, Recorded in 1888–1895*. Collection of Kharkiv Historical and Philological Society. Kharkiv: Governorate Board of Directors Printing-House, 1897, vol. 16, pp. 1–223 [in Russian].
22. ONYSHCHUK, Antin. From the Hutsul's National Life. In: Khvedir VOVK, ed.-in-chief. *Materials*

for *Ukrainian-Ruthenian Ethnology*, vol. 15. Ethnographic Commission of the Shevchenko Scientific Society in Lviv. Lviv: From the Shevchenko Scientific Society Printing-House, 1912, pp. 91–113 [in Ukrainian].

23. PASTUSCHYN, Vasyl. *Drochevo of Brest District in Polissia (A Monograph)*. Hanna SKRYPNYK, ed.-in-chief; prefaced by Valentyna BORYSENKO. Kyiv: M. T. Rytskyi IASFE, 2014, 128 pp. [in Ukrainian].

24. PONOMAR, Liudmyla. Folk Clothing of the Right Bank Polissia of the Mid 19th – Mid 20th Centuries. Historical and Ethnographic Atlas. Vocabulary. Kyiv: Biznespolihraf, 2015, 268 pp.: ill. [in Ukrainian].

25. SVARNYK, Liudmyla. Chemise of Central Polissia (Constructive-Technological and Customary Aspects). *Scientific Proceedings of the Museum of Folk Architecture and Life in Lviv*. Lviv, 2008, iss. 2, pp. 105–118 [in Ukrainian].

26. STELMASHCHUK, Halyna. *Ukrainian Folk Headdresses*. Lviv: Apriori, 2013, 276 pp. [in Ukrainian].

27. TYVODAR, Mykhailo. *Ethnography of Transcarpathia: Historical and Ethnographic Essay*. Uzhhorod: Hrazhda, 2011, 416 pp.: ill. [in Ukrainian].

28. CHUBINSKY, Pavel. *Proceedings of Ethnographic-Statistical Expedition to the Western-Russian Land, Equipped by the Imperial Russian Geographical Society. South-Western Department. Materials and Studies: In Seven Volumes*. Saint-Petersburg, 1872–1878. Vol. 4: Rites: Celebration of Child Birth, Christening, Wedding, Funeral. Published under the supervision of Nikolai KOSTOMAROV. Saint-Petersburg: Printing-House of V. Kirshbaum. 1877. 30, 713, 45 pp.: music [in Russian].

29. SHUHEVYCH, Volodymyr. Hutsulshchyna. In: Khvedir VOVK, ed. *Materials for Ukrainian-Ruthenian Ethnology: [In 22 Volumes]*. ShSS in Lviv, Ethnographic Commission. Lviv: From the ShSS Printing-House, 1899–1929. Vol. 5: The Third Part. 1902. [2], 255, [1] pp.: ill., music [in Ukrainian].

30. SHCHERBIY, Hryhoriy. Symbolism of the Folk Costume. In: Anatolii PONOMARIOV, Lidiia ARTIUKH, Tamara KOSMINA. *Ukrainian Past: Illustrated Ethnographic Reference Book*. Kyiv: Lybid, 1993, pp. 133–138 [in Ukrainian].

31. YASTREBOV, Vladimir. Ritual Haircut of Children. *Kyivan Past*. Kyiv, 1895, vol. 15, pp. 122–125 [in Russian].